

Данилова Е.И.

ПЕРСПЕКТИВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЯ
СИСТЕМЫ ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ТЕХНИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ В УКРАИНЕ

В статье проведен теоретический анализ ряда исследований ученых, которые в своих работах определили и обосновали направления развития профессионально-технического образования в Украине. Автором представлена необходимость проведения системных реформ профессионально-технического образования как одного из рычагов экономического развития страны. В публикации показано, что развитие профессионально-технического образования тесно связано с общественно-политическими особенностями развития страны, а также с необходимостью подготовки квалифицированных рабочих кадров. В процессе исследования отмечается, что одним из приоритетных направлений реформирования профтехобразования остается обновление учебно-материальной базы.

Ключевые слова: профессионально-техническое образование, профессионально-технические учебные заведения, развитие, реформа, квалифицированный рабочий.

Danylova O.I.

PERSPECTIVE DIRECTIONS OF THE VOCATIONAL EDUCATION IN UKRAINE DEVELOPMENT

This paper presents a theoretical analysis of a number of research done by scientists who determined and justified in their work directions of vocational education in Ukraine development. The author presents the need for systemic reform of vocational education as a lever for economic development of the country. In the publication it is shown that the development of technical and vocational education is closely linked with the socio-political characteristics of the country's development, as well as with the need for qualified workers. In the process of research it has been noted that training and material base update remains one of the prior directions during the vocational education reform because In-Service training of skilled workers on the new technological equipment or in the field of modern technology is the key to improving the graduates' quality of training.

There has been determined that the prospects for the vocational education development can increase the working professions' prestige, through creating new types of vocational education institutions, increasing the training period for integrated occupations, through the enlargement meaningful thematic units, the introduction of alternative forms of class-lesson system, the dual education in particular, updating the professions' classification aimed at introducing competitive specialties at the labour market, encouraging employers to enhance their participation in the preparation of the future skilled workers.

Key words: vocational education, vocational education institutions, development, reform, skilled worker.

Рецензент: Жорова І.Я.

УДК 378.016:502.51(26)

Дуля А.В.*

УДОСКОНАЛЕННЯ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ФАХІВЦІВ МОРСЬКОЇ ГАЛУЗІ
У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

У статті доведено важливість запровадження компетентнісного підходу як провідного в підготовці майбутніх фахівців морської галузі. Визначено сутність системи професійної підготовки конкурентоздатного випускника вищих навчальних закладів морського профілю. Обґрунтовано педагогічні умови формування професійної підготовки моряків, в основі якої лежить багаторівнева підготовка спеціалістів. Розкрито особливості академічної, тренажерної та практичної підготовки. Визначено провідні компетенції, основні групи компетентностей та рівні професійної підготовки фахівців морської галузі. Запропоновано шляхи удосконалення системи професійної освіти при формуванні конкурентоздатного спеціаліста.

* © Дуля А.В.*

Ключові слова: компетентнісний підхід, компетентність, компетенції, професійна компетентність, професіоналізм, конкурентоздатність, академічна, тренажерна та практична підготовки.

Сучасний ринок праці характеризується високою інноваційною динамікою, гнучкістю, мінливістю, а тому постійно підвищуються вимоги до підготовки фахівців. Результати навчальної діяльності вже не задовольняють усіх вимог суспільства, і насамперед роботодавців. Конкурентоздатність, професіоналізм і компетентність фахівця – це ті якості, від яких залежать його життєві та трудові успіхи. Тому від претендентів на робочі місця вимагаються готовність до постійної самоосвіти, модернізації професійної кваліфікації, ділової комунікації, дій у нестандартних і невизначених ситуаціях; здатність до прийняття відповідальних рішень, критичного мислення, самоуправління поведінкою і діяльністю; оволодіння навичками роботи з різними джерелами інформації; ефективна поведінка в конкретному середовищі, в умовах стресогенних факторів тощо [1].

Для реалізації вищезазначеного перед навчальними закладами професійної підготовки поставлено завдання забезпечити підготовку кваліфікованих кадрів, які були б конкурентоспроможними на національному та міжнародному ринку праці. Тому одним з основних напрямків модернізації вищої освіти України, враховуючи вимоги Болонського процесу, є впровадження компетентнісного підходу.

Морський торговельний флот є однією з найбільш розвинених галузей світової економіки. Зі зростанням складності техніки, що використовується на судах, і суворими наслідками морських катастроф посилюється напруженість світового судноплавства, а внаслідок цього і вимоги до сучасного спеціаліста. Головним критерієм у забезпеченні безпеки судноплавства є людський фактор. Ураховуючи специфіку роботи на судах у морі, перед вищими навчальними закладами морського профілю стоять питання поліпшення якості фахової підготовки курсантів на основі запровадження в навчальний процес новітніх технологій і навчання їх компетентнісно здійснювати професійну діяльність.

Тому проблема сьогодення полягає в підвищенні ефективності формування конкурентоздатних випускників навчальних закладів системи вищої професійної освіти (ВПО), яка повинна відповідати сучасним вимогам праці.

Аналіз науково-методичної літератури показав, що питання професійної підготовки випускників вищих навчальних закладів висвітлено досить глибоко такими авторами, як Г. Данилова, Л. Даниленко, В. Маслов, О. Овчарук, В. Олійник, О. Пометун, З. Слабунова, Є. Соколов, В. Краєвський, О. Хуторський. Проблеми професійної підготовки у вищих навчальних закладах морського профілю розкривалися в дослідженнях О. Гуренкової, В. Захарченко, С. Козак, М. Кулакової, І. Сокол, В. Титяєвої та ін. Так, І. Сокол у своєму дисертаційному дослідженні проаналізував формування професійних компетентностей майбутніх судоводіїв у процесі вивчення спеціальних дисциплін. Формування соціокультурних компетентностей у процесі вивчення соціально-гуманітарних дисциплін досліджує В. Ліпшиць.

Складні процеси реформування всіх сфер життя висувають нові вимоги щодо змісту вищої професійної освіти, морської зокрема. Окрім того ринкова економіка вимагає формування конкурентоздатних спеціалістів, які постійно підвищують професійну майстерність і здатні мати високу адаптаційну й професійну мінливість. У зв'язку з цим у суспільстві підвищився попит на соціально-активну особистість, яка здатна самостійно приймати рішення та нести відповідальність за їх реалізацію.

Проблема професійної підготовки конкурентоздатного випускника вищих навчальних закладів морського профілю вивчена ще недостатньо, тому мета нашої статті полягає в розгляді питання формування конкурентоздатного спеціаліста шляхом удосконалення системи професійної підготовки фахівців морської галузі з позиції компетентнісного підходу.

Поняття «компетентність» перебуває нині в епіцентрі світової думки, тому що розкриває якісно нові перспективи розуміння місії школи, життєвих результатів освітньої діяльності.

У вітчизняній педагогіці поняття компетентності як таке, що описує кінцевий результат навчання, починають використовувати лише з останньої чверті ХХ століття. Великий тлумачний словник сучасної української мови трактує поняття «компетентність» як наявність достатніх знань у певній галузі, досвідченість у якомусь питанні; компетенцію – як здібність й уміння здійснювати необхідну діяльність, володіння спеціальною сферою знань [1].

Компетенція, на думку багатьох дослідників, є похідною від поняття «компетентність» і визначає сферу знань, умінь і навичок людини, у той час як друга є первинною категорією й становить собою їх сукупність, систему, певні знання [6].

У словнику «Педагогічна освіта» компетентність (від лат. *competens* – «належний, відповідний») визначена як сукупність знань і умінь, необхідних для ефективної професійної діяльності, – уміння аналізувати, передбачати наслідки професійної діяльності, використовувати інформацію [10].

На думку Є. Соколова, важливість компетентності полягає у здатності індивіда не лише добре орієнтуватися у своїй справі, ефективно, автономно і раціонально працювати за обраною спеціальністю, але й адекватно реагувати на виникнення в ході роботи різних екстраординарних ситуацій. За словами З. Слабунова, компетентність – це здатність застосовувати засвоєне на практиці, тобто вміння застосовувати знання в певних ситуаціях [9].

Одним із перших, хто ввів поняття «ключові компетенції» в російську науково-педагогічну літературу, є О. Хуторський. Він визначає перелік ключових компетенцій на основі провідних цілей загальної освіти, досвіду особистості, а також основних видів діяльності учня (загальнокультурна, навчально-пізнавальна, інформаційна, комунікативна, соціально-трудова, компетенція особистісного самовдосконалення) [11].

Компетентнісний підхід в освіті, як вважає О. Пометун, пов'язаний з особистісно орієнтовним і діяльнісним підходами до навчання. Він потребує трансформації змісту освіти. Його трансформація відповідно до компетентнісного підходу насамперед визначається принципово іншими принципами відбору й структурування, спрямованими на кінцевий результат освітнього процесу, – набуття учнем компетентностей [6].

Зазначимо, що компетенції (загальні, професійні, предметні, соціальні, спеціальні, ключові, інтелектуальні, творчі, практичні, суб'єктні тощо) набуваються під час навчання, а також накопичуються у процесі практичної діяльності і соціального життя. У зв'язку з цим прийнято говорити про якість компетенцій, сформованих у результаті професійного навчання. У професійній підготовці фахівців морської галузі провідними компетенціями визнано загальні, професійні та ключові.

Загальні компетенції – це базові знання, що є обов'язковими для широкого кола професій відповідного напрямку. Вони зумовлюють необхідність володіння таким рівнем знань, умінь і навичок, які давали б майбутнім кваліфікованим робітникам легко орієнтуватися в сучасних технологіях, обладнанні, матеріалах; швидко переключатися з одного виду діяльності на інший; виявляти творчу активність. Загальні компетенції формуються з дитинства, закріплюються під час шкільного навчання і продовжують розвиватися у виші [7].

Професійні компетенції формуються в період вишівського навчання. Наголосимо на важливому значенні в підготовці кваліфікованих робітників професійних компетенцій – сукупності знань, умінь, особистісних якостей і досвіду в сфері професійної діяльності. Отже, кожна конкретна спеціальність передбачає свій набір компетенцій, без яких неможливі адаптація й успішне виконання професійної діяльності.

Професійна компетентність як інтегральна якість особистості, на думку вітчизняних дослідників Л. Даниленко, В. Маслова, В. Олійника, має свою структуру та дозволяє фахівцеві в найбільш ефективний спосіб здійснювати свою діяльність, а також сприяє його саморозвитку і самовдосконаленню [8].

Значення компетентнісного підґрунтя змісту професійно-технічної освіти полягає в тому, що воно передбачає не тільки формування у майбутніх кваліфікованих робітників високого рівня професіоналізму, а й розвиток у них професійно важливих якостей. Це зокрема професійна «Я-концепція», професійна культура, самостійність, здатність приймати відповідальні рішення, доводити до кінця почату справу, творчий підхід до професійної діяльності, гнучкість, неординарність мислення, комунікабельність, здатність до навчання, неперервного підвищення кваліфікації, уміння вести діалог, творчо взаємодіяти в професійному середовищі тощо. Тобто професійна компетентність передбачає оволодіння кожним майбутнім кваліфікованим робітником конкретними компетенціями ми [7]. Досягнення найвищого рівня розвитку професійної компетентності випускника вищого навчального закладу є головним завданням сучасної освіти.

Не менш важливим у підготовці майбутніх фахівців морського профілю є набуття ключових компетенцій, до яких належать навички, необхідні для успішного функціонування в суспільстві, а також для неперервного оволодіння змістом професійної освіти упродовж життя. До них відносимо також і соціальні навички, зокрема здатність до співробітництва, вияву ініціативи, творчий підхід до професійної діяльності, уміння сприймати і передавати інформацію, виявляти терпимість до іншої культури, користування розвинутими засобами зв'язку, поважання праці інших тощо [7].

На думку Г. Данилової, справжнім професіоналом може стати особистість, яка розвивається виключно як суб'єкт праці. Чим вищий рівень професіоналізму, тим більше в ньому індивідуального й особистісного [3].

Звідси можна зробити висновок, що професійну компетентність випускника вищого навчального закладу морського профілю визначають сукупністю таких складових: загальнокультурної, функціональної, мотиваційної, соціальної.

Одна з основних груп компетентностей є загальнокультурна (комунікативна) – вміння спілкуватися усно, письмово, рідною та іноземними мовами; розробляти й реалізовувати стратегії діяльності в умовах міжкультурної взаємодії; аналізувати й оцінювати найважливіші досягнення національної та світової культури; взаємодіяти з іншими людьми, з об'єктами навколишнього світу та його інформаційними потоками.

Функціональна компетентність розглядається як вищий рівень інтелектуальної активності мислення; динамізм психічних процесів; швидкість прийняття рішень у нестандартних ситуаціях; готовність і висока мотивація до творчої діяльності; здатність адаптуватися до зростаючих потоків інформації; уміння оперувати знаннями в навчанні, професійній діяльності та житті в цілому; уміння планувати, контролювати та оцінювати роботу.

Мотиваційна компетентність передбачає вміння визначати власні цілі, переборювати труднощі в діяльності, а також здатність навчатися впродовж життя. У процесі навчання дисципліни професійного напрямлення допомагають майбутнім спеціалістам морської галузі сформувати позитивне ставлення до обраної професії, схильність та інтерес до неї, бажання вдосконалювати свою підготовку, задовольняти матеріальні й духовні потреби, займаючись працею в певній галузі.

Соціальна компетентність полягає в здатності майбутнього випускника до співробітництва та взаєморозуміння, уміння брати на себе соціальні та етичні зобов'язання, дотримання етики ділового спілкування.

Сучасна політика вищої професійної освіти полягає в розвитку особистої зацікавленості студента до професійної діяльності, а не в підкоренні інтересів особистості професійним інтересам.

Посилення загальнонаукової та загальнопрофесійної підготовки забезпечує цілісність сприйняття майбутньої професійної діяльності, розуміння закономірностей, взаємозв'язків факторів та явищ, які характерні для загальнопрофесійних знань у межах як напрямку підготовки, так і конкретної спеціальності. Унаслідок цього розширюється потенційна сфера діяльності, конкурентоздатність і соціальна захищеність випускників.

Узагальнена (еталонна) модель професійної компетентності випускника вищого навчального закладу представлена у вигляді складової галузевого стандарту вищої освіти – освітньо-кваліфікаційної характеристики (ОКХ) фахівця. Вона передбачає кінцевий результат, тобто підготовку спеціаліста, який опанував необхідні знання, уміння, навички творчої діяльності; має відповідний світогляд та ерудицію, інтелектуальний рівень; набув навичок самоосвіти; у якого сформовані професійні якості, моральна, естетична, екологічна культура тощо.

О. Овчарук наголошує, що сьогодні саме компетентності студента є індикаторами, що дозволяють визначити його готовність до особистісного розвитку, професійного та суспільного життя. Він вважає, що ринок праці диктує такі правила, що випускник повинен вміти оперувати технологіями та знаннями, які задовольняють потреби інформаційного суспільства, підготують його до нових ролей у цьому суспільстві [2].

У підготовці фахівців морського профілю, безсумнівно, слід урахувати екстремальність роботи в морі. Діяльність морських навчальних закладів регулюється національними законами в галузі освіти, відомчими нормативними актами, які підпорядковуються постановам Міжнародної морської організації (ІМО) та Європейській комісії.

Незалежно від того, де і в якій країні фахівці морської галузі пройшли підготовку, вони повинні відповідати вимогам Міжнародної морської організації (ІМО). Ці вимоги викладено в міжнародному кодексі з дипломування моряків і несення вахти (ПДМНВ), в основі якого лежить багаторівнева підготовка морських спеціалістів на основі компетентнісного підходу [5].

У міжнародному морському судноплаванні визначено три рівні професійної підготовки фахівців:

1. Забезпечення (рядовий склад).
2. Експлуатація (молодший офіцерський склад).
3. Управління (старший офіцерський склад).

Так, у процесі підготовки судових механіків у Херсонській державній морській академії передбачено п'ять рівнів, починаючи від рядового і закінчуючи старшим механіком. Перших два рівні готує ліцей, другий – коледж, третій і четвертий – академія. Для кожного рівня виділено основні функції, які той чи інший фахівець має виконувати на судні, а кожна функція визначає певні компетенції, якими має володіти претендент на обіймання відповідної посади. Чим вищий рівень підготовки, тим більшою кількістю компетенцій повинен володіти претендент, включаючи компетенції попередніх рівнів.

З метою підвищення професійної підготовки фахівців необхідно корегувати навчальні плани, навчальні програми усіх циклів відповідно до вимог компетентнісного підходу, сформулювати перелік навчальних дисциплін варіативної частини, відкоригувати навчально-методичні комплекси всіх навчальних дисциплін, переглянути підходи до організації практичної підготовки.

Формування професійної компетентності здійснюється за взаємопов'язаними та взаємодоповнювальними напрямками: академічна підготовка в стінах навчальних закладів і тренажерна підготовка у відповідних тренажерних центрах [4].

Академічна підготовка поєднує теоретичне навчання і практичну підготовку загальної професійної спрямованості. Важливим є не тільки обсяг знань, а й уміння ними оперувати. Саме тренажерні центри забезпечують практичне використання набутих знань і навичок, закріплення умінь під час виконання операцій на борту судна. Тренажерна підготовка спрямована на прищеплення кандидатам на відповідні посади

вужкопрофесійних знань, умінь і навичок. Професійні компетентності можуть бути сформовані тільки завдяки ефективному поєднанню обох видів підготовки та можуть дати той результат, на який сьогодні розраховує роботодавець.

Таким чином, формування конкурентоздатного випускника морських навчальних закладів можливе шляхом удосконалення системи професійної освіти а саме:

- створення компетентнісної моделі фахівця;
- визначення цілей і завдань навчальних курсів на базі компетентнісної моделі фахівця;
- розробки компетентнісно зорієнтованих програм фахових дисциплін, де до кожного модуля подано перелік компетентностей або компетенцій, які формуються через його опанування;
- проектування викладачем навчального процесу, яке передбачає розробку змісту лекцій, практичних і лабораторних занять, завдань для самостійної роботи курсантів, навчальних проектів проблемного характеру (технологія проблемного навчання);
- упровадження тренажерної підготовки у відповідних тренажерних центрах, яка спрямована на прищеплення кандидатам на зайняття відповідної посади вужкопрофесійних знань, умінь і навичок [7].

Отже, вимоги часу, спрямовані на необхідність досягнення найвищих результатів у професійній діяльності особистості, передбачають спрямованість освітньої діяльності на самовдосконалення особистості майбутнього фахівця. Саме розвиток професійних компетентностей може дати майбутньому спеціалісту морської галузі здатність орієнтуватися в сучасному суспільстві, інформаційному просторі, подальшому здобутті освіти, тобто бути конкурентоздатним і відповідати запитам ринку праці та вимогам Міжнародної морської організації (ІМО), які викладені в міжнародному кодексі з дипломування моряків і несення вахти (ПДМНВ).

Однак слід відзначити, що в сучасних умовах доцільно продовжити роботу з удосконалення системи професійної підготовки фахівців морської галузі для формування конкурентоздатного спеціаліста з позиції компетентнісного підходу. Це може стати предметом подальшого наукового пошуку.

Література

1. Акмеологія і професіоналізм в умовах глобалізації // Акмеологія – наука XXI століття : мат. міжн. наук.-практ. конф. / КМПУ ім. Б. Д. Грінченка ; наук. ред. Г. С. Данилова. – К., 2005. – 412 с.
2. Бібік Н. М. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи : Бібліотека з освітньої політики / Н. В. Бібік, Л. С. Ващенко, О. І. Локшина; під заг. ред. О. В. Овчарук. – К. : К.І.С., 2004. – 112 с.
3. Великий глумачний словник сучасної української мови : [у 11 т.] / ред.-упоряд. В.Е. Бусел. – К. : Перун, 2003.
4. Вісник ХДМА : Основні пріоритети компетентнісного підходу в організації навчально-виховного процесу у Херсонській державній морській академії / під заг. ред. В.А. Синько. – Херсон : Випуск № 5 (32), 2013. – С. 4.
5. Кодекс з підготовки і дипломування моряків та несення вахти (ПДМНВ) : офіц. текст : за станом на 25 черв. 2010 р. – К. : Міністерство промислової політики України, 2010. – 530 с.
6. Пометун О. І. Дискусія українських педагогів навколо питань запровадження компетентнісного підходу в українській освіті / О. І. Пометун // Основна школа. – 2005. – С. 2-4.
7. Розроблення Державних стандартів професійно-технічної освіти нового покоління: проблеми та перспективи : мат. кругл. ст. в рамках виставки «Інноватика в освіті України» ; відп. за вип. : С. Г. Кіндзерська. – К. : Київ, 2010. – 37 с.
8. Система педагогічної освіти та педагогічних інновацій : зб. наук. пр. – Київ-Полтава, 2002. – 101 с.
9. Слабунова З. З. Компетентностный подход в гражданском образовании [Електронний ресурс] – Режим доступа : www.vy-narod.ru/SLAB.DOC.

10. Професійна освіта : словник / уклад. С.У. Гончаренко та ін. ; за ред. Н.Г. Ничко. – К., 2000. – 380 с.
11. Хуторской А. К. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования / А. К. Хуторской // Народное образование. – 2003. – № 2.

Дуля А.В.

УСОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ СПЕЦИАЛИСТОВ МОРСКОЙ ОТРАСЛИ В ПРОЦЕССЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ

В статье обоснована важность внедрения компетентностного подхода как ведущего при подготовке будущих специалистов морской отрасли. Определена сущность системы профессиональной подготовки конкурентоспособного выпускника, которых готовят высшие учебные заведения морского профиля. Обоснованы педагогические условия формирования профессиональной подготовки моряков, в основе которой лежит многоуровневая подготовка специалистов. Раскрыты особенности академической, тренажёрной и практической подготовки. Определены ведущие компетенции, основные группы компетентностей и уровни профессиональной подготовки специалистов морской отрасли. Предложены пути усовершенствования системы профессионального образования при формировании конкурентоспособного специалиста.

Ключевые слова: компетентностный подход, компетентность, компетенции, профессиональная компетентность, профессионализм, конкурентоспособный, академическая, тренажёрная и практическая подготовки.

Dulia A.V.

IMPROVEMENT OF MARINE BRANCH SPECIALIST COMPETENCES IN PROFESSIONAL TRAINING

The article attempts to analyze competency approach as leading in the preparation of future marine industry specialists. Essence of the competency approach is the one of the main directions of modernization of higher education, providing training of qualified personnel. The matter of marine sphere competitive graduates professional education at educational establishment which would be competitive in the national and international labor market was defined. It has been indicated that competitive approach in higher education needs to be studied at the new theoretical basis, updating higher education, creating a model of competitive graduate and professional future in the competent maritime industry. Pedagogical conditions of maritime industry specialist formation professional training are grounded: the curriculum, syllabi of all cycles as competency approach required, drawing up a list of variable parts of the subjects, teaching methods adjustment of all subjects, review of approaches to practical training. The features of academic training combining theoretical and practical, general educational professionally-orientated, trainer integration courses towards the academic disciplines structure are revealed. The urgency of introducing the competency approach to the system of vocational training maritime industry specialists, which is international, is revealed. The basic idea of a competent person training as an employee, who has not only the necessary knowledge, professionalism, but also knows how to act appropriately in the circumstances, applying the knowledge and assume responsibility for certain activities, able to solve problems and contradictory issues or conflicts, work as a team, so feel responsible.

Key words: competitive, approach, competence, competences, professional competency, professionalism, competitiveness, academic, training and practical training.

Рецензент: Кузьменко В.В.